

УДК 334.7.021

DOI: <https://doi.org/10.46644/2708-1834/2022-06.3>**Колубай Я.С.**аспірант кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування
*Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова***Kolubai Yroslav***O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE ENTREPRENEURSHIP

У статті зазначається, що кооперація останнім часом набуває все більших масштабів, охоплюючи усі рівні виробництва. Досліджено сутність та особливості сучасного кооперативного підприємництва, теоретичні аспекти розвитку кооперативних підприємств в Україні, а саме проблеми їх ідентифікації та відповідності міжнародним кооперативним принципам. Обґрунтовано різницю між кооперативними та акціонерними підприємствами. Робиться висновок про сутність кооперативної ідеї в цілому, спрямованої на всебічний розвиток особистості, реалізацію її можливостей та задоволення потреб. У статті визначено негативні та позитивні сторони функціонування кооперативних організацій за умов ринкової економіки. Доведено, що основним завданням кооперації в сучасних умовах є не адаптація до ринкових принципів, а розвиток унікальних характеристик феномену кооперації, створення та збільшення конкурентних переваг, що лежать в основі кооперативної форми господарювання. Аналіз зарубіжного досвіду кооперативного підприємництва показує, що у багатьох країнах колективне господарювання розглядається як ефективний засіб вирішення економічних та соціальних проблем. При цьому головною особливістю кооперативного підприємства є участь працівників у капіталі фірми, що вимагає формування якісно іншої культури корпоративного управління, націленої на широке залучення працівників до управлінських та господарських процесів. Визначено, що для розвитку кооперативного підприємництва в Україні необхідні впровадження заходів державної підтримки, створення структур підтримки кооперативного підприємництва, розвиток демократичних засад управління підприємствами. Розвиток кооперативного підприємництва сприятиме зміцненню багатокладності, ефективній реалізації колективної форми власності, розширенню кооперативних відносин і прискоренню темпів економічного зростання в Україні.

Ключові слова: кооператив, кооперативне підприємництво, акціонерні товариства, міжнародний кооперативний альянс.

The article notes that cooperation has recently become increasingly large-scale, covering all levels of production. The article examines essence and special characteristics of the modern cooperative entrepreneurship, the theoretical aspects of cooperative enterprises in Ukraine have been considered in the article, in particular the problems of its identification and adequacy to the international cooperative principles. The difference between cooperative enterprises and joint stock ventures has been explained. The conclusion is made about the essence of the cooperative idea as a whole, aimed at the comprehensive development of the personality, the realization of its capabilities and the satisfaction of needs. This article defined by negative and positive sides of the functioning of cooperative organizations in a market economy. The main task of the cooperation in the current context is not an adaptation to market principles, but development of cooperation phenomenon unique characteristics, creating

and increasing competitive advantages, underlying the cooperative form of economy management. The analysis of foreign experience of cooperative entrepreneurship shows that in many countries collective management is considered as an effective means of solving economic and social problems. At the same time, the main feature of a cooperative enterprise is the participation of employees in the company's capital, which requires the formation of a qualitatively different culture of corporate management, aimed at the broad involvement of employees in management and economic processes. It was noted that implementation of state support measures, creation of cooperative entrepreneurship supporting structures, development of democratic principles in the management of enterprises are necessary for the development of the cooperative entrepreneurship in Ukraine. The development of cooperative entrepreneurship will contribute to the strengthening of multi-organization, the effective implementation of the collective form of ownership, the expansion of cooperative relations and the acceleration of economic growth in Ukraine.

Key words: cooperative, cooperative entrepreneurship, joint-stock companies, international cooperative alliance.

Постановка проблеми. Сьогодні особливого значення набуває кооперативне підприємництво як один з найбільш значущих інструментів функціонування та розвитку світової ринкової економіки. У своїй діяльності організації кооперативного підприємництва принципово відрізняються від інших підприємницьких структур чіткою соціальною орієнтацією та принципами своєї діяльності. Крім того, кооперативи в період економічного спаду та кризи справляються із ситуацією краще, ніж акціонерні товариства та інші підприємства та організації. Натомість кооперативний рух ще немає свого достатнього поширення в економіці нашої країни. Тому важливим є дослідження сучасних теоретичних підходів щодо вивчення стану кооперативного підприємництва на основі аналізу наукових публікацій провідних вчених в цій царині науки, досвіду вітчизняного та світового кооперативного руху, що дозволяє виявити їх методологічну значущість. Життєздатність кооперативних форм господарювання підтверджують багато передових країн світу. Водночас вивчення практичного досвіду діяльності кооперативного руху в економічно розвинутих країнах дозволить виявити механізми економіко-правового регулювання кооперативного підприємництва у сучасних умовах господарювання та визначити напрями покращення їх діяльності та стабільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіка кооперативів вивчалася багатьма відомими економістами, включаючи Нобелівських лауреатів. Так, Дж. Мід та Амартія Сен зробили свій внесок у дослідження виробничих кооперативів та фірм, а Джозеф Стігліц написав статтю про кредитні спілки. Кооперації присвячувалися роботи різних дослідницьких шкіл: «старого інституціоналізму» (Дж. Ходжсон), неомарксизму (Хорват), австрійської школи економіки (Пречітко) та ін. Великий вклад в розробку організаційних принципів кооперації внесли кооперативні діячі початку ХХ століття – О. М. Анциферов, М. П. Гібнер, Н. І. Попов, Л. М. Хинчук та ін. Теоретичним і практичним питанням функціонування кооперативних підприємств присвячено праці класиків економічної науки М. Туган Барановського, Р. Оуена, М. Кондратьєва, О. В. Меркулова та ін., і вчених сучасності С. Г. Бабенка, С. Д. Гелея, В. В. Гончаренко, Н. А. Гринюк, І. Н. Денисової, А. І. Мільки, М. А. Окландера, Ю. М. Осадчук, Л. А. Суліменко, А. В. Киян, Ю. В. Ушкаренко, О. М. Федорчука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, проведених вітчизняними та іноземними науковцями щодо принципів, сутності та умов діяльності кооперативного сектору економіки, водночас враховуючи швидкоплинні зміни

економічного розвитку питання сучасних тенденцій діяльності саме кооперативного підприємництва потребують додаткового дослідження, зокрема обґрунтування причин, які стримують розвиток такого підприємництва в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення досвіду розвитку кооперативного підприємництва у економічно розвинутих країнах, а також особливостей його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На XXXI конгресі Міжнародного кооперативного альянсу (МКА), скликаному в Манчестері в 1995 р. була прийнята Декларація про кооперативну ідентичність, що стала основним документом для розвитку кооперативів у сучасному світі. У ній дано таке визначення кооперативу: «Кооператив – це самостійна організація людей, які добровільно об'єдналися з метою задоволення своїх суспільно-економічних, соціальних і культурних потреб за допомогою спільно володіючого та демократично керованого підприємства» [1]. З наведеного визначення випливає, що кооперативу притаманна подвійна природа. З одного боку, кооператив постає як асоціація людей, які добровільно об'єдналися, з іншого – як підприємство, призначене для конкретних видів господарської діяльності. Подвійна природа кооперативу проявляється також у його цілях, завдяки яким реалізуються соціально-економічні завдання. Кооперативи – найчисленніший рух сучасності. В даний час налічується близько 700 млн. кооператорів, тобто приблизно 10% від усього населення планети. Сукупний оборот трьохсот найбільших кооперативів світу за підсумками останніх років перевищив 1,6 трлн. доларів США [2].

Життєздатність кооперативних форм господарювання підтверджують багато передових країн світу, а скандинавські країни утримують у цьому відношенні лідируючі позиції. У Швеції, Фінляндії, та й країнах європейського та американського континентів дуже розвинена кооперативна система. У кооперативах Франції, наприклад,

перебувають 80% селян, близько 7 млн. членів. Споживчим кооперативам Данії належить 93% переробки молочної продукції та 96% м'ясної продукції. В Іспанії найбільш розвинені виробничі кооперативи, у них працює більше 370 тис. осіб, а обсяг реалізованих ними товарів та послуг становить 1,6 млрд. доларів США. Національна кооперативна ділова асоціація США представлена 150 млн. членів, а канадська кооперативна асоціація об'єднує понад 11 млн. членів, кооперативний союз та кооперативне товариство Англії складається з 8 млн. членів [2]. На Азіатському континенті успішно розвиваються кооперативи у Японії, Китаї. Японський союз споживчих кооперативів об'єднує понад 36 млн. пайовиків. У Китаї ефективно функціонує механізм контролю, управління та підтримки кооперації, що сприяє успішному розвитку 47 тис. кооперативів, до яких входять понад 4,5 млн. членів [3]. У Європі сільськогосподарські кооперативи мають сукупну частку ринку близько 60% у виробництві та маркетингу сільськогосподарської продукції та майже 50% частку в галузі постачання матеріалів. У США мають близько 28% сукупної частки ринку у виробництві та маркетингу сільськогосподарської продукції та практично 26% частку в галузі постачання матеріалів. По всьому світу близько 53 000 кредитних кооперативів та кредитних спілок. У Європі свою діяльність ведуть 4200 кредитних кооперативних банків та 63 000 представництв. Такі кооперативні банки у своєму складі мають 50 мільйонів членів (близько 10% населення континенту), 181 мільйон клієнтів, 5,65 мільярда євро в активах, середню частку ринку близько 20%, і рівень зайнятості в таких установах становить 780 тисяч співробітників [3]. У роздрібному секторі Європи працюють 3 200 споживчих кооперативів, в яких зайнято 400 тисяч співробітників, членами є 29 мільйонів осіб, річний оборот становить 73 мільярди Євро, завдяки 36 тисячам точок продажу. У США кооперативи відіграють важливу роль в наданні комунальних послуг, адже практично 1000 кооперативів з електропос-

тачання контролюють 40% розподілу електрики по енергетичних мережах. Кооперативи відіграють важливу роль в управлінні водопостачанням в Аргентині та Болівії, де один великий міський водний кооператив обслуговує близько 700 тисяч споживачів. В Італії понад 25 тисяч робітничих кооперативів. В Іспанії близько 14 тисяч нових кооперативів було створено в період з 1998 року до 2008 року, з них 75% були виробничими кооперативами. Області діяльності кооперативів варіюються залежно від країни: у Франції більшість кооперативів займаються виробництвом і лише невеликий відсоток наданням послуг; в Уругваї спостерігається зворотна ситуація – менша частина кооперативів є виробничими, а більша частина працює в галузі транспортних та інших послуг [3].

Соціальні кооперативи, найбільш поширені в деяких європейських країнах та Канаді, є сучасною формою кооперативів. Соціальний кооператив перебуває між традиційної формою кооперативу та неприбутковою організацією. В Італії, такий вид кооперативів найпоширеніший, їх більше 14000 і в них зайнято 350 тисяч співробітників та залучено 35 тисяч волонтерів, які обслуговують 4,5 мільйона споживачів [4].

Велике значення для розвитку кооперативів має створення Міжнародного кооперативного альянсу, роль якого полягає в тому, що він поєднає кооперативний рух та кооперативи багатьох країн, сприяє розвитку відносин між кооперативами різних держав, сприяє обміну досвідом. Генераль-

ний секретар ООН ще у 2000 році зазначав, що підприємницька діяльність приватного сектору на кооперативній основі робить значний внесок у створенні різних суспільних благ. ООН у своїх актах дуже аргументовано закликає до підтримки кооперативів усіма країнами – членами ООН, зобов'язує уряди країн приділяти належну увагу ролі, внеску та потенціалу кооперативів, а також сприяти їх зростанню та розвитку.

В Україні кількість кооперативів за останні 15 років принципово не змінилася, а навіть зменшилася (таблиця 1).

Згідно з наведеними даними на 1 січня 2020 року зареєстровано 2195 виробничих кооперативів та 1000 сільськогосподарських виробничих кооперативів. Натомість обслуговуючі кооперативи налічують 20 046 одиниць. У чому ж причини такої сумної ситуації з виробничими кооперативами? На наш погляд, причини подібного стану криються в недостатній увазі держави до кооперативних форм організації праці та господарювання, нерозумінням державою значення та ролі виробничих кооперативів, та тих завдань, які вони вирішують у соціальній сфері. Відсутність пропаганди кооперативних цінностей відіграли свою негативну роль.

Важливою відмінністю діяльності кооперативів від інших форм господарювання є їх підпорядкування основним кооперативним принципам. Додержання кооперативами цих принципів якраз і формує особливу інституційну складову цього важливого інституційного елементу економіки сус-

Таблиця 1

Кількість кооперативів в Україні

Види кооперативів	По рокам, одиниць				
	2005	2010	2015	2020	2020/2005, %
Кооперативи, всього	30229	35063	26460	28596	94.6
виробничі	2607	2461	2306	2195	84.2
обслуговуючі	15544	22620	18169	20046	128.9
споживчі	59	5252	4400	776	1352.3
сільськогосподарський виробничий	1020	1401	997	1000	98.1
сільськогосподарський обслуговуючий	314	759	1017	1279	407.3

Джерело: розраховано за даними [5]

пільства. Сформульовано сім основних принципів кооперації: 1) добровільне та відкрите членство; 2) демократичний членський контроль; 3) економічну участь членів; 4) автономія та незалежність; 5) освіта, підвищення кваліфікації та інформація; 6) співробітництво між кооперативами; 7) турбота про суспільство [6].

Добровільне та відкрите членство означає, що вступ до кооперативів є добровільним для всіх бажаючих тільки за умови виконання та прийняття принципів кооперації. Демократичний контроль передбачає, що всі члени кооперативу активно беруть участь у розробці політики та прийнятті рішень, члени кооперативу мають рівні права при голосуванні (одна людина-один голос). Участь членів кооперативу в економічній діяльності означає, що всі члени кооперативу контролюють капітал кооперативу, який є спільною власністю. Кооперативи скеровують прибуток на досягнення визначених колективом цілей. Автономія і незалежність означає, що діяльність кооперативу ґрунтується на самодопомозі, а всі зовнішні взаємодії здійснюються на умовах, які передбачають контроль за угодами членами кооперативу та не втрату кооперативної автономії. Освіта, професійна підготовка та інформація є одним з найважливіших принципів діяльності кооперативів, адже кооперативи забезпечують освіту і навчання всіх своїх членів та співробітників з метою підвищення їх професіоналізму та забезпечення високоефективної роботи кооперативу. Співпраця між кооперативами – передбачає співпрацю на всіх рівнях: місцевих, національних, регіональних і міжнародних структур. Турбота про громади – кооперативи, як організації, розташовані в певному регіоні, зацікавлені в його розвитку, а враховуючи соціальну складову кооперативів, то їх діяльність певним чином спрямована на сталий розвиток громад.

В той же час, в сучасних умовах господарювання кооперативи часто стикаються з несприятливими умовами, що заважають їх розвитку. Такі умови є наслідком недостатнього законодавчого врегулювання цього

сектору економіки. Адже діяльність прибуткових підприємств є стандартним процесом в більшості країн і законодавчо визначеним, утім законодавство щодо діяльності кооперативів неуніфіковане, значно відрізняється в різних країнах, а в деяких його взагалі немає. Україна має певні законодавчі нароби в цьому питанні, зокрема, свого часу були прийняті Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про кредитні спілки». Натомість сучасний економічний ринок потребує прийняття ще таких законів: «Про споживчу кооперацію», «Про виробничу кооперацію», «Про кооперативне підприємництво» «Про кооперацію у сфері соціально-культурних послуг», «Про кооперативні банки», або прийняття Кооперативного кодексу.

Розвиток кооперативного підприємництва неможливий без виробленої політики підтримки. Зазвичай державна політика, що проводиться в галузі підтримки створення та розвитку бізнесу вигідна і для кооперативів. Проте, враховуючи особливу місію кооперативів, їх відмінну організаційно-правову природу державна підтримка все ж повинна мати певні особливості і включати: правове забезпечення розвитку кооперативного сектора; диференціацію податків, оптимізацію ціноутворення; полегшення доступності до кредитів; відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням кооперативами соціальних, економічних функцій, які належать державі; забезпечення правового захисту майна кооперативів, а також гарантій невтручання в їх господарську і соціальну діяльність.

Поряд з зовнішніми умовами підтримки кооперативного руху, слід звернути увагу на необхідність вирішення певних внутрішніх проблем кооперативів. Адже, як уже зазначалося вище, наукові розробки в царині кооперативного руху не були поширені, в більшості наука приділяла увагу удосконаленню елементів управління традиційним бізнесом. Утім наукові нароби щодо основних практик управління бізнесом не повною мірою відповідають вимогам кооперативів. Все це призводить до того, що менеджерам

кооперативів самостійно доводиться визначати правила діяльності для кооперативів. Незважаючи на те, що кількість кооперативів значно зросла в багатьох сферах діяльності, а також була доведена їх ефективність, менеджмент залишається їх слабкою стороною. Нестача послідовного менеджменту дає взнаки особливо тоді, коли кооперативи починають розширювати свою діяльність. У принципі цей недолік може бути усунений шляхом впровадження інноваційних стратегій управління. Приклад Мандрагону та кооперативних банків Фінляндії показав, що інституційне прийняття нових методів управління є важливим фактором для майбутнього успіху. Завдяки їх здатності пристосовуватися до умов, які швидко змінюються, шляхом розробки інноваційних рішень управління, обидві ці кооперативні групи продемонстрували їх здатність до процвітання [7].

Кооперативна корпорація «Мондрагон» (МКК) об'єднують 166 кооперативів в сфері машинобудування, промисловості, освіти, житловій сфері, соціального страхування, переробці, торгівлі тощо. МКК представляє собою одну з провідних підприємницьких груп Іспанії з виробничими філіями та корпоративними представництвами в 41 країні. Загальна чисельність працівників кооперативів, що входять в МКК, становить більше 75 тисяч осіб. МКК – це не тільки виробнича корпорація, але й освітній кластер. До нього входить університет Mondragon Unibertsitatea та 15 центрів професійно-технічної підготовки і перепідготовки кадрів, де навчаються понад 9 тисяч учнів. На сьогодні МКК залишається єдиним прикладом великої кооперативної системи. Свою стійкість та надійність МКК набула завдяки створеній власній ефективній структурі. Однією з головних ланок цієї структури вважається кооперативний банк Каха Лаборал. Всі кооперативи МКК тримають свої кошти в цьому банку і розрахунки проводять через нього. У свою чергу, банк надає кооперативам пільгові кредити. Другою основною ланкою є кооперативи, які здійснюють дослідні та конструктор-

ські роботи. У корпорації створені науково дослідний і конструкторський інститути, а також два наукових кооперативу. Крім того, в структура МКК включає кооперативи соціального обслуговування. Мондрагонські кооперативи створили власну систему соціального страхування. Також МКК включає сільськогосподарські кооперативи різної спеціалізації (виноробні, тваринницькі, вирощуванні овочевої та фруктові продукції тощо). Також до складу МКК входить торговий кооператив, який має мережу магазинів по всій країні, яка об'єднує понад 2 тисячі магазинів і торгує, в основному, продуктами харчування [7].

В процесі дослідження кооперативного руху знову виникає питання щодо причин недостатньої затребуваності сучасними підприємцями такої форми господарювання, як кооперативне підприємництво. Можна назвати кілька найсерйозніших проблем, із якими стикаються члени кооперативу та які змушують їх відмовитися від цієї форми на користь інших правових моделей.

Першою та найбільш суттєвою проблемою участі в кооперативі є субсидіарна відповідальність членів кооперативу за його боргами. Адже якщо у статуті не передбачено розміру та порядку притягнення членів кооперативу до відповідальності, то це означає, що кредитор повинен спочатку пред'явити вимогу до самого кооперативу, а якщо кооператив відмовився задовольнити цю вимогу або кредитор не отримав відповіді у розумний термін, вимога може бути пред'явлена члену кооперативу. Оскільки виробничий кооператив є комерційною організацією, отже, його зобов'язання пов'язані з провадженням підприємницької діяльності, а обов'язки членів кооперативу, що несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу, будуть солідарними. Така відповідальність не є привабливою формою для підприємців. Очевидно, що засновники комерційної організації нададуть перевагу формі господарського товариства, щоб уникнути своєї відповідальності за зобов'язаннями створеної ними юридичної особи. Це питання

залишається відкритим і законодавчо неврегульованим.

Ще одну проблему створює принцип «демократичного самоврядування» в кооперативі, який має зворотний бік – слабку керованість кооперативу. По-перше, правило «один член – один голос» призводить до зрівнялівки у правах та обов'язках. По-друге, загальні збори членів кооперативу мають право розглядати та приймати рішення з будь-якого питання, пов'язаного з діяльністю кооперативу. Така демократизація часто ускладнює процес прийняття рішень, оскільки будь-який корпоративний конфлікт, будь-яка розбіжність у думках серед членів кооперативу унеможлиблює своєчасного прийняття рішення щодо усунення кризової ситуації в кооперативі.

Третьою суттєвою проблемою, з якою стикаються члени кооперативу, є недостатня захищеність їх майнових інтересів. Майно кооперативу утворюється в основному за рахунок пайових внесків членів кооперативу. Статутом кооперативу може бути встановлено, що частина майна становить неподільний фонд кооперативу. Ця частина майна не включається в паї членів кооперативу, на неї не може бути звернено стягнення за особистими боргами члена кооперативу. При виході чи виключенні із кооперативу його член отримує вартість свого паю. Однак при розрахунку вартості паю не враховується вартість майна, що становить неподільний фонд кооперативу. Тим часом при виході (виключенні) з господарського товариства, товариства з обмеженою відповідальністю його учасник отримує дійсну вартість своєї частки без жодних відрахувань. Отже, інтереси члена кооперативу забезпечуються гірше, ніж інтереси учасника товариства.

Четвертою проблемою є слабка оборотоспроможність паю. Адже відповідно до закону, член кооперативу має право передати свій пай (частина паю) іншому члену кооперативу, якщо інше не передбачено статутом кооперативу. Однак передача паю (частини паю) громадянину, який не є чле-

ном кооперативу, допускається лише за згодою кооперативу за умови прийняття набувача паю (частини паю) до членів кооперативу загальними зборами членів, а це може відбуватися досить тривалий час.

П'ята проблема пов'язана з можливістю виключення члена кооперативу із його складу без звернення до суду, адже рішення про виключення члена кооперативу приймається загальними зборами членів кооперативу.

Виходячи з вищезазначеного слід зауважити, що за наявності більш зручних, детально розроблених та апробованих форм комерційних, якими є господарські товариства, мала незатребуваність форми виробничого кооперативу, кооперативного підприємства є обґрунтованою. Водночас, з метою підтримки та розширення кооперативної форми господарювання, яка відповідає сучасним умовам розвитку сталої, соціально-орієнтованої економіки, законодавча та виконавча влада в Україні має надати виробничим кооперативам певні преференції.

Слід зауважити, що в сучасні тренди економічного розвитку якнайкраще вписується саме кооперативна форма організації. Американські економісти Майкл Пайор і Чарльз Сейбл відзначили, що масове виробництво сьогодні вже вичерпує свій ресурс, який тривалий час дозволяв йому задовольняти споживчий попит. На сьогодні споживчі потреби вимагають не масового товару, а ексклюзивного, виробленого малими партіями, з екологічних матеріалів тощо. Таким чином, на їх думку, настав «другий промисловий вододіл» (second industrial divide), зумовлений новою якістю ринку. У нових умовах зміни у технології виробництва, дрібні, орієнтовані на ремісничу висококваліфіковану працю підприємства набули нової суб'єктності в ринковому господарстві. Затребувані дрібні господарюючі одиниці, щоб не втратити переваги великого виробництва, стали відтворювати «кооперативну структуру» (групові закупівлі, організований збір, розподіл технологічного процесу тощо) [8].

Багато країн розглядають колективне підприємництво як ефективний засіб вирішення і економічних, і соціальних завдань. Зокрема, в ЄС високо оцінюється потенціал вкладу кооперації у розвиток інноваційної економіки, у подолання кризових явищ. Як зазначає Полін Грін, президент Міжнародного кооперативного альянсу, «... мова ЄС про розширення та майбутнє Європи – це мова кооперативного руху – партнерство, діалог, співпраця, солідарність, стабільний розвиток» [8].

Завдання забезпечення продовольчої безпеки є однією з основних складових національної безпеки, і уряди різних країн звертають увагу на такий спосіб її вирішення, як розвиток кооперативів у сфері агробізнесу. Фермерські кооперативи допомагають учасникам отримати більш високу додану вартість у ланцюжку постачання харчових продуктів, а постачальницько-збутові кооперативи забезпечують зниження транзакційних витрат.

Кооперативи можуть знизити ринкові ризики своїх членів, оскільки мають ширше коло споживачів, включаючи споживачів, орієнтованих на разові поставки, недоступні окремим фермерам. Внаслідок централізації ресурсів кооперативи мають великі (порівняно з окремими фермерськими господарствами) можливості фінансування досліджень та організації виробництва інноваційної чи високоякісної продукції. Члени кооперативів докладають зусиль у таких сферах, як маркетинг (включно з брендінгом), розробка інноваційних продуктів тощо.

Велике значення для сучасної економіки має формування кооперативних мереж. Кооперативні мережі – інтеграція кооперативів за принципом створення структур мережного типу. Така інтеграція дозволяє:

- використовувати переваги кооперативів малих розмірів (зокрема, оперативно приймати рішення; здійснювати спрощену (проти підприємств великих розмірів) оцінку інтенсивності зусиль кожного кооператора);

- підвищити ефективність кооперативів за рахунок їх спеціалізації в рамках мережі;

- вибудувати технологічний ланцюжок із спеціалізованих кооперативів і в такий спосіб вийти на великі масштаби виробництва;

- низити ризики внутрішньо мережевої спеціалізації (таке зниження обумовлюють зобов'язання партнерів у рамках технологічного ланцюга) і, як наслідок, зменшити ризики залучення позикових коштів на розвиток спеціалізованого виробництва.

У багатьох випадках співпраця між кооперативами призводить до досягнення ними різних цілей у своєму розвитку (наприклад, вихід на іноземні ринки, збільшення асортименту продукції, підвищення ефективності переробки та розподілу та ін.) і, як наслідок, зростання їх економічних показників.

З кінця 1980-х років спостерігається тенденція формування кооперативів нового типу, що мають риси як кооперативу так і акціонерного товариства. Гібридний характер діяльності кооперативних організацій проявляється у зміні структури їх власників – у наявності у складі осіб, які є учасниками збутової чи виробничої кооперації. Кооперативи часом йдуть на ревізію принципу «один кооператор – один голос» (за яким загальні збори їх членів приймають управлінські рішення) задля розширення можливостей досягнення балансу інтересів своїх учасників, залучення інвестицій та ін. Відбувається заміна принципу рівної участі всіх членів кооперативної організації в її управлінні на принцип дозованої участі, залежно від майнового внеску кооператорів у колективну власність цієї організації.

Водночас вживаються заходи щодо обмеження кількості голосів в одного учасника з метою запобігання відсторонення рядових членів кооперативу від контролю за його діяльністю. Принцип безпеки контролю над кооперативом з боку кооператорів, їх статусу як власників і бенефіціарів розглядається як основний за будь-якого варіанта організації колективного господарювання.

За оцінкою зарубіжних дослідників залучення кооперативом професійних менеджерів позитивно впливає на результати їх діяльності. Гібридний характер діяльності кооперативів може виявлятися, наприклад,

внаслідок об'єднання фермерської асоціації та кооперативу працівників (наприклад, структура збутової сільськогосподарської кооперації доповнюється переробним виробництвом) та поєднання різних елементів цих видів колективного господарювання. Отже, аналіз зарубіжного досвіду колективного господарювання показує, що у багатьох країнах такий тип господарювання сприймається як ефективний засіб розв'язання і економічних, і соціальних завдань.

Традиційні кооперативи повинні відігравати дуже важливу роль у ключових видах діяльності, таких як надання позики, вирішення житлових питань та підтримка сільського господарства, створення зайнятості. Кооперативні банки та кредитні спілки мають продовжувати розвиватися, адже вони вже довели, що є установами з меншими ризиками порівняно з банками, а також їм вдалося посилити довірчі відносини та залучити нових клієнтів. Важливість сільськогосподарських кооперативів зростатиме і вони ставатимуть особливо значущими для забезпечення діяльності фермерів та сільськогосподарського виробництва, особливо в умовах зростаючої потреби у продовольстві. У зв'язку зі зростаючим рівнем безробіття, створення кооперативів може зіграти значну роль у збереженні робочих місць та забезпеченні зайнятості. Більше того, в певних сферах економіки потенціал кооперативів використовується далеко не повною мірою. Зокрема, це – приватні послуги, а точніше, соціальні, освітні та охорона здоров'я. Також кооперативна діяльність буде доречною в галузі

надання комунальних послуг, включаючи менеджмент культурних установ, водних ресурсів, переробки відходів, громадського транспорту та відновлюваних енергетичних ресурсів.

Висновки. Розвиток кооперативного підприємництва сприятиме зміцненню багатокладності, ефективній реалізації колективної форми власності, розширенню кооперативних відносин і прискоренню темпів економічного зростання в Україні. Соціальні наслідки розвитку кооперативного підприємництва полягатимуть у реальній соціальній підтримці значного кола кооператорів шляхом підвищення зайнятості, збільшення доходів, надання соціальних послуг, забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту. В сучасних умовах децентралізації потенціал кооперації може бути будучь задіяний для соціально-культурного відродження села, підвищення рівня та якості життя сільського населення, значної частини слабо захищених верств населення. Кооперативний сектор може стати основою розширення міжнародного кооперативного співробітництва, інтеграції кооперації у міжнародні економічні зв'язки, розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів кооперації. Сьогодні діяльність класичних кооперативів пристосовується до сучасних складних економічних умов господарювання, формуються нові типи кооперативів, які характеризуються відкритістю членства в них, рівнем відповідальності членів кооперативу, можливістю залучення зовнішніх інвесторів, прийняттям рішень та розподілу доходів.

Список літератури:

1. Сахарова Д. Б., Котов І. С. Історія і теорія кооперативного руху: навч. посібник. Нове видання, 2005. 248 с.
2. Дементьев В. Е., Хабибуллин Р. И. Коллективные предприятия: анализ зарубежного опыта. Россия и современный мир, 2016. № 2 (91). С. 123–1135.
3. Шенцева Л. Н. Особенности развития кооперативного сектора экономики в развитых странах мира. *Вестник Воронежского государственного университета. Сер. География. Геоэкология.* 2005. № 1. С. 57–61.
4. Гончаренко В. В., Мілька А.І. Соціально економічна ефективність кооперативних підприємств та національних кооперативних систем (нові теоретико методологічні підходи). *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : «Економічні науки».* 2016. № 2 (74). С. 9–17.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Бабенко С. Г. Основи кооперації : навч. посібник / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук, Р. Я. Пастушенко. Київ : Знання, 2004. 470 с.
7. MONDRAGON S. COOP. URL: <https://www.mondragon-corporation.com>.
8. Cooperatives: Solutions to 21st Century Challenges. Ottawa. 2001. URL: <http://communitywealth.org/sites/clone.community-wealth.org>.

References:

1. Sakharova D. B., Kotov I. S. (2005) Istorii i teorii kooperativnogo ruxu [History and theory of the cooperative movement: teaching. manual]. Nove vudannyb 248 p. (in Ukrainian)
2. Dementyev V. E., Khabibullin R. I. (2016) Kollektivnue predpriyitiy: analiz zarubezhnogo opyta [Collective enterprises: analysis of foreign experience]. *Russia i sovremennuy mir*, pp. 123–1135. (in Russian)
3. Shentseva L. N. (2005) Osobennosti razvitiy kooperativnogo sektora ekonomiki v razvitux stranax mira [Features of the development of the cooperative sector of the economy in the developed countries of the world]. *Vesnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta*. no 1, pp. 57–61 (in Ukrainian)
4. Goncharenko V. V., Milka A. I. (2016) Soshialno ekonomichna efektyvnist kooperativnix pidpriemstv ta natsionalnix kooperativnix sistem (novi teoretuko metodologichni pidxodu) [Socio-economic efficiency of cooperative enterprises and national cooperative systems (new theoretical and methodological approaches)]. *Naukovui visnik Poltavskogo universitetu ekonomiku i torgivli. Seriy "Ekonomichni nauku"*. no. 2(74), pp. 9–17. (in Ukrainian)
5. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukrainian)
6. Babenko S. G., Geley Y. A., Goncharuk Y. A., Pastushenko R. Y. (2004) *Osnovu kooperashii: navchaln. posibnik* [Basics of cooperation: teaching. manual]. Kyiv: Znanniy. P. 470. (in Ukrainian)
7. MONDRAGON S. COOP. URL: <https://www.mondragon-corporation.com>.
8. Cooperatives: Solutions to 21st Century Challenges. Ottawa. 2001. Available at: <http://communitywealth.org/sites/clone.community-wealth.org>.